

the worldview in general, and provide an opportunity to understand the relationship of dance with philosophy, psychology, biology and other sciences.

It is indicated that choreography is a specific reflection of modern realities of life; specific dance – a kind of game through which a person gets the opportunity to express their feelings and emotions.

New artistic-intellectual, ethical and socio-cultural requirements for the realization of the educational potential of future choreographers-producers, which are conditioned by the development of the modern stage of choreographic education, are analyzed.

It is argued the need not only for the teacher to form subject-practical skills of students, but also for students to master general theoretical aspects, i.e. certain laws, principles, concepts, because a kind of synthesis of knowledge, skills and abilities allows teachers to effectively implement training of future choreographers relevant competencies.

The main trends in the development of modern choreographic education are described, which should be aimed at improving the individual abilities of each individual, taking into account their physical and psychological characteristics.

It is proved that professional training of modern choreography requires the teacher's ability to integrate their knowledge during the teaching of specific disciplines in order to properly update the educational process.

Key words: choreographic art, choreographer-director, dance, innovation, professional training.

УДК 37.017(477)«195/299»

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.77.31>

Мацейків Т. І.

ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ СКЛАДНИК КУРСУ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Стаття присвячена проблемі реалізації етнокультурного змісту та методичного забезпечення вивчення тем культури на уроках історії України. Визначено теоретико-методичні засади реалізації етнокультурного складника у процесі формування громадянської компетентності учнів старшої школи; розкрито освітньо-виховний потенціал етнокультурного змісту шкільного курсу історії України в 10–11 класах. Автор зазначає, що результатом впровадження національних цінностей в історичну освіту є громадянська компетентність. Це реалізується в пізнанні духовної та матеріальної культури української нації, у вмінні використовувати культурологічні знання в повсякденному житті. Викладаючи культурологічні теми на уроках історії України, важливо охарактеризувати феномен української культури, історію її розвитку, місце у світовій системі культури, оцінити культурні досягнення на основі знання історичного контексту їх створення, вміти вести діалог культур, вміти висловлювати та обґрунтовувати ціннісне ставлення до історичного минулого. Впровадження етнологічного та компетентнісного підходів як методологічної основи відбору та структурування змісту шкільної історичної освіти дало змогу обґрунтувати зміст, обсяг та структуру етнокультурної складової частини освітнього курсу. Зокрема, етнокультурний зміст історії України в 10–11 класах – це система знань про етно- та національний поступ українського народу у ХХ столітті, на цій основі здобуваються знання про основні закони та розвиток специфічних особливостей культури під час їхнього історичного прогресу. Тобто в процесі вивчення української історії учні старшої школи, на думку автора, мають засвоїти такі поняття, як українська державність, етнічна політика, етнокультурні особливості, українське відродження, українізація тощо. Розроблена автором методична концепція побудови навчального змісту на етнокультурних засадах є важливим засобом формування громадянської компетентності старшокласників в сучасних умовах.

Ключові слова: історія України, етнокультурологічний зміст, громадянська компетентність.

Розвиток в Україні процесів державотворення, національно-культурного відродження і становлення громадянського суспільства, а також прискорення процесів інтеграції України в європейське та світове співтовариство значною мірою змінили місце і роль історії як базової шкільної дисципліни, на яку покладається розв'язання проблем сучасної освіти: забезпечення умов для адаптації й самореалізації молоді в динамічному сучасному світі, набуття нею важливих життєвих компетентностей і орієнтирів, формування національної свідомості й громадянської позиції особистості.

Згідно з пріоритетом загальнолюдських цінностей, значущість особистості в культурно-духовному й соціально-політичному розвитку суспільства, цінність людини, визначається, насамперед, її культурою та почуттям власної гідності. У розвитку національної освіти, підґрунтям якого є гуманістичні цінності, етнокультура виступає засобом виховання людини ХХІ століття: з новим мисленням, новим поглядом на життя. Ось чому однією з найважливіших функцій школи нині є розвиток особистісного світу дитини шляхом опанування нею духовно-практичного досвіду і культури людства, виховання людини культури, громадянина, здатного до самовизначення і продуктивної діяльності для створення культурного середовища.

Питання культури як складника історичного процесу і змісту шкільної історичної освіти стали предметом дослідження відомих українських методистів: К. Баханова, А. Булди, О. Пометун, Т. Ладиченко та ін. Методичним засадам викладання культурологічних аспектів історичної освіти присвячені роботи Ж. Гаврилюк, В. Власова, Н. Волошиної, Г. Серової та ін.

Мета статті – висвітлити питання методики реалізації етнокультурного складника змісту історії України у формуванні громадянської компетентності учнів старшої школи.

Навчання історії в загальноосвітніх навчальних закладах, як зазначають вчені-методисти, може і має забезпечити формування в учнів ідентичності та громадянськості. Це відбувається в результаті осмислення ними соціального та морального досвіду минулих поколінь, розуміння історії і культури України в контексті історичного процесу, ознайомлення з духовними і культурними надбаннями та цінностями, історико-культурними традиціями українського народу і цивілізації загалом. Етнокультурний зміст шкільного курсу вітчизняної історії, допомагаючи учням опанувати цінності європейської та світової культури, сприяє усвідомленню абсолютної унікальності національної культури, збагачує особистий світ дитини духовно-моральними та естетичними ідеалами. Його визначають як систему знань про етапи формування українського етносу, складання та розвитку специфічних (етнічних) властивостей, які проявляються безпосередньо в його культурі та свідомості.

Варто зазначити, що в науковій істеріографії культуру розглядають як адаптивну систему; етнос визначається як носій сукупних адаптивних моделей певної культури [1]. За М. Шульгою, «етноси є специфічно людським механізмом культурної адаптації до певних природно-географічних ніш», а тому важливо і цікаво відобразити у змісті навчальних матеріалів, в який спосіб відбувалося освоєння людиною навколишнього середовища. Яким чином відбувалося перетворення «природного» на «культурне», «неосвоєного» на «освоєне»?

В етнологічному значенні культуру розуміють як функціонально зумовлену структуру, яка сприяє адаптації своїх членів як до зовнішніх умов – природного і культурно-політичного оточення (адаптивна функція культури), так і до внутрішніх – пристосуванню зовнішньої реальності до своїх потреб (адаптивна функція культури) [1].

Це проявляється насамперед через етнічну картину світу, яка виробляється людиною в процесі взаємодії з навколишнім середовищем, є продуктом колективних уявлень, моделей і образів світобудови, включає в себе ціннісні домінанти, властиві культурі цього народу.

Картина світу необхідна для вироблення адекватної стратегії поведінки і орієнтації в навколишніх процесах і явищах. Як своєрідна «програма поведінки» вона реалізується як у власне поведінці самої людини, так і у будь-яких результатах цієї поведінки. «Усі об'єктивовані форми культури, як, наприклад, фольклорні тексти, пам'ятки матеріальної культури або соціальні інститути мають загальне поле значення, реалізують загальну смислову парадигму, якою керуються у своєму житті члени цього колективу» [1, с. 5].

Визначені функції культури етнос виявляє через традиції. У традиційній культурі основним засобом передачі культурних взірців, соціального досвіду є обряди. У розгляді зазначених питань у навчанні історії ми виходили з того, що на різних етапах історичного розвитку традиційно-побутовому компоненту культури належить неоднакова роль.

Так, із розвитком суспільних відносин, промислового виробництва, машинної фабрично-заводської індустрії, зростання міст та зміною всього традиційного укладу життя наприкінці XIX–XX ст. на зміну традиційно-побутовій культурі минулих часів приходить урбанізована культура. Етнічна специфіка дедалі сильніше починає проявлятися у сфері сучасної духовної культури. Матеріальний компонент традиційно-побутової культури при цьому не зникає, трансформується і стає одним із компонентів духовної культури [2].

Найбільш важливим, із точки зору формування ціннісних орієнтацій та світоглядних засад підростаючого покоління, на нашу думку, є використання навчальних матеріалів, які б давали змогу простежити генезу української культури, а також культур інших народів сучасної України, тобто формування пріоритетів життєдіяльності, способу мислення, світосприйняття, духовності певного суспільства.

У шкільному курсі вітчизняної історії, його навчальному змісті, на нашу думку, мають бути висвітлені питання, пов'язані з етнічною сферою певного етносу та формуванням його світоглядних засад:

- як людина сприймає оточуючий світ, яким в її уявленні є значення предметів оточуючого світу, як відбувається зміна цих значень;
- як носій тієї чи іншої культури адаптується до змін, що відбуваються у світі; як до цих змін адаптується суспільство, в якому він живе;
- що у свідомості членів етносу за будь-яких обставин залишається незмінним;
- чи є в етнічній культурі незмінні нерухомі складники, що утримують усю структуру, запобігаючи її розпаду в період бурхливих соціальних процесів.

Навчальний матеріал уроків з історії культури XX ст. у старшій школі має включати такі головні факти: становлення та розбудова української держави; особливості та періодизація українського відродження; етнополітика, пам'ятки історії та культури українців, видатні діячі науки й культури тощо.

Уроки культурологічного змісту як компонент шкільної історичної освіти сприяють більш ґрунтовному засвоєнню учнями історичного матеріалу, допомагають їм відчутти образ та дух епохи і побачити в ньому конкретну людину, зрозуміти систему цінностей певного суспільства, наповнити шкільний курс історії реальним життєвим змістом. Вони створюють стійку навчальну мотивацію школярів, умови для розвитку історичної свідомості та самосвідомості учнів, формування їхнього ставлення, власної думки щодо навколишньої дійсності, до сприйняття і збереження історичної пам'яті, поваги до культурної спадщини [3, с. 125].

Результатом впровадження національних цінностей в історичну освіту є громадянська компетентність. Остання реалізується в знанні матеріальної і духовної культури, історичного розвитку української нації, фольклору, традицій, звичаїв і обрядів рідного народу, а також в уміннях використовувати культурознавчі знання. Під час навчання культурологічних тем на уроках історії України важливо характеризувати феномен української культури, історію її розвитку, місце в системі світової культури, оцінювати досягнення культури на основі знання історичного контексту їх створення, бути здатним до діалогу культур, вміти висловлювати і обґрунтовувати власну позицію до питань, що стосуються ціннісного ставлення до історичного минулого.

Для того, щоб у процесі навчання в учнів сформувалися досить цілісні та узагальнені знання, необхідно не тільки відібрати вихідні поняття навчального предмета і намітити послідовність засвоєння теоретичного матеріалу. Важливо також визначити той фактичний матеріал, на якому учні будуть відпрацьовувати відібрані для засвоєння поняття, причинно-наслідкові зв'язки, загальні положення.

Специфіка побудови етнокультурного навчального матеріалу шкільної історії України проявляється в тому, що етнокультурні поняття, які складаються поступово, розтягнуті, так би мовити, в просторі й часі. А тому важко, а іноді неможливо виділяти їх у навчальному тексті й зіставити з положенням етнологічної науки, які роз'яснюють глибинні історичні процеси, явища, наукові теорії. У підручниках вони розміщені паралельно з історичними фактами і мають самостійне значення.

Формування системи етнокультурних знань потребує відповідного відображення в навчальному змісті предмета. Так, учні мають засвоїти, що специфіку української культури визначає своєрідна перехідна позиція між Заходом і Сходом; у короткий термін створюється міська цивілізація, орієнтована на християнську культуру в її східному варіанті. Підґрунтям неперервності культурної історії України є землеробська традиція. Українська культура мала аграрну основу, передовсім, тому, що система й техніки землеробства, які вже склалися в часи Русі, виявилися надзвичайно стійкими в умовах лісостепової України всіх часів.

У подальшій історії України киево-руський субстрат відступає на задній план порівняно з міфологією козацтва, героїкою боротьби з татарськими ордами та польською шляхтою як уособленням загрози національному існуванню.

Підкреслимо, що етнокультурні поняття за рівнем узагальненості можуть бути одиничними (простими), особливими, загальними й всезагальними. До простих етнокультурних понять треба зарахувати, в першу чергу, поняття, які розкривають специфіку традиційно-побутової культури і можуть бути пояснені на рівні тлумачення терміна. Наприклад, обгортка, запаска, скриня і т.д. Особливі етнокультурні поняття розкривають основну проблематику етнології: сімейно-побутовий уклад, звичай, традиція, історико-етнографічні райони тощо. Більшість загальних етнокультурних понять є історико-етнологічними, оскільки розкривають особливості етнічних явищ і процесів в історії окремих етносів: рід, плем'я, етнічність, етногенез тощо. Безумовно, учням важче засвоювати поняття, зміст яких наближається до теоретичного рівня узагальнення, поняття «етногенез», «етнічні процеси» та подібні засвоюються значно гірше, ніж поняття «коралі», «вертеп» тощо.

Психолого-педагогічний аналіз процесу засвоєння учнями наукових понять підводить до висновку про необхідність організації активної пізнавальної діяльності учнів на всіх етапах оволодіння поняттями.

Орієнтовною основою для формування та вибору пізнавальних завдань проблемного і непроблемного характеру є їх типологія, яка визначається через характер специфічних для історичного пізнання методів.

На цій основі ми передбачаємо класифікацію пізнавальних завдань:

I тип. Опис, кваліфікація та характеристика об'єктів і процесів.

II тип. Пояснення етнологічних явищ, встановлення причинно-наслідкових зв'язків.

III тип. Встановлення істотних ознак, зв'язків і відношень основних понять.

IV тип. Встановлення протиріччя і проблем, висунення і доведення гіпотез.

V тип. Вирішення комплексних проблем – пізнавальних, методологічних, світоглядних.

Педагогічні дослідження О. Пометун, К. Баханова, А. Булди, а також практика навчання переконливо довели, що високу ефективність забезпечує саме система пізнавальних завдань [4].

У нашому дослідженні методичним засобом організації пізнавальної діяльності є система пізнавальних завдань про етнокультурні поняття, які характеризуються сукупністю взаємозв'язаних ознак: вид навчальної діяльності, характер навчальної діяльності, навчальний зміст, етапи процесу формування етнокультурних понять і уявлень, мисленнєві операції, види диференціювання навчальних завдань.

У розробці системи завдань, спрямованих на засвоєння певного навчального змісту, ми дотримувалися таких загальних вимог:

– доступність для розуміння і самостійного засвоєння учнями навчального матеріалу, що використовується;

– пізнавальна і практична цінність навчального матеріалу, його спрямованість на творче використання наявних в учнів знань та оволодіння новою інформацією;

– оптимальне співвідношення між відомим і невідомим у змісті пізнавальних завдань.

Пізнавальні завдання у структурному плані є комплексним поєднанням окремих елементів змісту знань та джерел їх одержання з перевагою тих, які відбивають специфічні особливості пізнавальної діяльності учнів на певному етапі засвоєння знань.

1. Репродуктивно-наслідувальні завдання спрямовані на актуалізацію раніше набутих знань, чуттєвого і практичного досвіду, з опорою на які здійснюється формування вмінь та навичок. Учень констатує, запам'ятовує, його діяльність обмежується можливостями репродуктивного мислення.

2. Пошуково-дослідницькі завдання вимагають здійснення таких дій: порівнювати явища, виявити ознаки, зіставляти їх одне з одним, знайти подібні і відмінні ознаки, встановити причинно-наслідкові зв'язки між явищами і процесами, обґрунтувати висновки.

3. Творчі завдання передбачають пошукову діяльність. Це найскладніший вид завдання, оскільки передбачає сукупність знань, умінь та досвіду творчої діяльності.

Так, зокрема в умовах організації словесних робіт завдання типу «перекажіть зміст параграфу» зараховують до (I), його виконання характеризується відтворюючою пізнавальною діяльністю. Завдання «виділіть головну думку, складіть план, дайте відповідь на питання» набуває пошуково-виконавчого характеру (II). Завдання типу «наведіть свої приклади, сформулюйте своє запитання» передбачає елементи творчої діяльності.

Отже, для забезпечення методичних умов реалізації етнокультурного складника шкільного курсу історії України 10–11 класів необхідно дотримуватися таких вимог у процесі розробки підручників і посібників:

- підбирати етнокультурні матеріали відповідно до пізнавальних інтересів та вікових можливостей учнів 10–11 класів, застосовувати проблемний виклад зазначених матеріалів;
- використовувати дедуктивний шлях формування етнокультурних понять;
- ввести відповідні питання й завдання на початку тексту, всередині тексту й після параграфу, теми, розділу відтворюючого, творчого й проблемного характеру.

Потрібне обов'язкове унаочнення етнокультурних навчальних матеріалів малюнки, фотографії, репродукції картин. Карти й картосхеми (етнокарти окремих територій у період давньої історії, середньовіччя, нової, сучасної України). Додаткові тексти мають містити таку інформацію: відомості про видатних українських етнологів, діячів української культури, розповіді про етнографічні експедиції в минулому й тепер, основні теорії щодо походження народів, пояснення їхньої етнокультурної різноманітності, перспективи, етнополітична карта світу і прогнози щодо етнічного розвитку людства в майбутньому та відображення цих процесів у сучасному державотворенні.

Таким чином, у процесі розробки навчальних етнокультурних матеріалів курсу історії України визначальними мають бути:

1) найбільш доцільна послідовність формування системи етнокультурних понять: в яких темах, в якому обсязі необхідно подавати фактичний матеріал, яким чином давати розгорнуте пояснення, в якій темі вводити відповідний термін, давати теоретичні узагальнення й світоглядні висновки;

2) система питань та пізнавальних завдань, яка дає змогу вчителю розкривати взаємозв'язок нових понять із засвоєними.

3) шляхи подолання теоретичного матеріалу до вивчення фактичного матеріалу як певний теоретичний вступ до нього, який використовується для аналізу етнокультурних явищ;

4) зміст спеціальних узагальнюючих уроків для пояснення найбільш складних понять та явищ з української етнічної культури у зв'язку з історією України.

Аналіз практики навчання історії показав відсутність сформованого підходу до відбору етнокультурного змісту на рівні формулювання сучасних програм, невизначене й невірнорозважене включення окремих етнологічних питань у деякі теми і розділи програми, відсутність наступності в змісті і структурі етнокультурних знань між програмами різних років, змісті сучасних підручників, проєктів та Державного стандарту освітньої галузі «Суспільствознавство».

Основним недоліком використання етнокультурних навчальних матеріалів у підручниках з історії України 10–11 класів, розроблених протягом останнього десятиріччя, є невизначеність щодо питань етногенезу українського народу, повна невірнорозваженість (за обсягом інформації) у висвітленні подій етнічної історії та культури українців, застосування і виклад наукових теорій та концепцій, що не знайшли загального визнання, різнобій у застосуванні й поясненні етнокультурних понять, порушення відповідності понять і термінів, застосування невизначених понять тощо.

Реалізація етнологічного та компетентнісного підходів як методологічної основи відбору і структурування змісту шкільної історичної освіти дала змогу обґрунтувати зміст, обсяг й структуру етнокультурного компонента освітнього курсу. Зокрема, етнокультурний зміст курсу історії України 10–11 класів – це система знань про етно- та націогенез українського народу в ХХ столітті, на цій основі засвоєння знань про основні закономірності та розвиток специфічних особливостей культури в процесі їхнього історичного поступу. Тобто в курсі історії України учні мають засвоїти такі поняття: українське державотворення, етнічна політика, етнокультурні особливості, українське відродження, українізація тощо.

Реалізація етнокультурного змісту передбачала визначення і введення у зміст курсу історії України 10–11 класів етнокультурного складника як системи взаємопов'язаних, різнорівневих і супідрядних одиниць змісту: фактів і понять різної широти і обсягу і застосування на уроках історії України адекватних етнокультурному змісту методів і прийомів навчання.

Реалізація окремих етапів формування етнокультурних понять на уроках історії в 10–11 класах зумовила встановлення логічних зв'язків між ними, що відповідає поетапному характеру процесу формування в учнів

системи етнокультурних понять. Це дає підстави розглядати навчання як систему диференційованих за місцем, дидактичною метою та часткою відведеного часу навчальних занять, на яких здійснюється пізнавальна діяльність із формування етнокультурних понять.

Висновки. Отже, методична концепція побудови навчального змісту на етнокультурних засадах, реалізація якої у вивченні вітчизняної історії забезпечує не лише формування в учнів цілісного бачення історичного розвитку як такого, але й сприяє усвідомленню націо- та державотворчих процесів в Україні в тісному взаємозв'язку, активно сприяє формуванню громадянської компетентності старшокласників у сучасних умовах.

Використана література:

1. Залізник Л. Л. Від склавинів до української нації : навч. посібник. Вид. 2-ге, перероблене і доповнене. Київ : Б-ка українця, 2004. 253с.
2. Шульга Н. А. Етнічна самоідентифікація особистості. Київ : НАДУ, 1996. 199 с.
3. Гаврилюк Ж. М. Особливості методики уроків культури у шкільному курсі історії України. *Актуальні проблеми методики викладання історії, правознавства та суспільнознавчих дисциплін у вищих навчальних закладах 2009* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 4–6 квітня 2009 р. Харків : ФОП Павлов М. Ю. 2009. С. 124–127.
4. Пометун О. І. Реалізація компетентнісного і діяльнісного підходів у сучасному підручнику історії. *Український педагогічний журнал*. 2015. № 2. С. 146–157.
5. Етнопсихологічний вимір України: семіозис, міфотворчість, ідентичність / за ред. Лозової О. М. Київ : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2014. 194 с.

References:

1. Zaliznyak L. L. (2004). Vid slavytiv do ukrainkoj natsiji [From slavins to Ukrainian nation] Kyiv: B-ka ukrainien . 253s. [in Ukrainian].
2. Shul'ga, N. A. (1996), Jethnicheskaja samoidentifikacija lichnosti [Individual ethnic identity]. Kyiv: NADU, 199s. [in Ukrainian].
3. Havryliuk Z. M. (2009) Osoblyvosti metodyky urokiv kultury u shkilnomu kursu istoriji Ukrainy. Aktualni problemy metodyky vykladannia istoriji, pravoznavstva ta suspilnoznavchykh dystsypilin u vyshchykh navchalnykh zakladakh 4–6 kvitnia 2009 r. [Peculiarities of methods of culture lessons in school history of Ukraine. Actual problems of methods of teaching history, jurisprudence and social sciences in higher educational institutions]. Kharkiv: FOP Pavlov M.U. 2009. p. 124–127. [in Ukrainian].
4. Pometun O. I. Realizatsiya kompetentnisnoho i diyalnisnoho pidhodiv u suchasnomu pidruchnyku istoriji [Implementation of competence and activity approaches in a modern history textbook]. Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal. 2015 № 2. S. 146–157. [in Ukrainian].
5. Etnopsykholohichni vymir Ukrainy: semiozys, mifotvorchist, identychnist / za. red. Lozovoi O. M. [Ethnopsychological dimension of Ukraine: semiosis, myth-making, identity]. Kyiv : TOV «NVP «Interservis», 2014. 194 s. [in Ukrainian].

Matseykiv T. I. Ethnocultural component of the history of Ukraine as a means of forming civic competence of high school students

The article is devoted to the problem of realization of ethnocultural content and methodical support of studying of themes of culture at lessons of history of Ukraine. Theoretical and methodological principles of realization of the culturological component in the process of teaching history are determined; the potential of the culturological content of the course of history of Ukraine for the formation of civic competence of high school students is revealed. The result of the introduction of national values in historical education is civic competence. It is realized in the knowledge of the spiritual and material culture of the Ukrainian nation, in the ability to use culturological knowledge in everyday life. When teaching culturological topics in Ukrainian history lessons, it is important to characterize the phenomenon of Ukrainian culture, the history of its development, place in the world culture system, evaluate cultural achievements based on knowledge of the historical context of their creation, be able to dialogue cultures, be able to express and justify relating to the value attitude to the historical past. The implementation of ethnological and competence approaches as a methodological basis for the selection and structuring of the content of school historical education allowed to substantiate the content, volume and structure of the ectocultural component of the educational course. In particular, the ethnocultural content of the history of Ukraine in grades 10–11 is a system of knowledge about the ethno- and nation-genesis of the Ukrainian people in the twentieth century, on this basis the acquisition of knowledge about the basic laws and development of specific features of culture during their historical progress. That is, in the course of Ukrainian history, students must learn the following concepts: Ukrainian statehood, ethnic policy, ethnocultural features, Ukrainian revival, Ukrainization, and so on.

Key words: history of Ukraine, civic competence, ethnocultural component.